

PSALTIR S POSLJEDOVANJEM ĐURĐA CRNOJEVIĆA 1494. Centralna narodna biblioteka SR Crne Gore »Đurđe Crnojević« Cetinje – Cankarjeva založba, Ljubljana. Fototipska izdanja knj. 12, Cetinje 1986.

Faksimil *Psaltira s posljedovanjem* čuvene tiskare Đurđa Crnojevića izdan je u 650 numeriranih primjeraka. Njime izdavači, recimo odmah, pružaju mogućnost daljnjih istraživanja rijetkih Crnojevićevih izdanja i njegove tiskare u Cetinju, iz koje je izašlo od poč. 1494. do poč. 1496. godine barem pet knjiga, uglavnom bogoslužnog sadržaja. Đ. Crnojević je osnovao tiskaru upravo zato da bi pravoslavne crkve opskrbio bogoslužnim knjigama, jer su mnoge rukopisne uništili Turci. Prvo je izašao *Osmoglasnik prvoglasnik* (4. siječnja 1494), zatim *Psaltir s posljedovanjem* (22. rujna 1494), *Osmoglasnik petoglasnik* (1494–1495), *Trebnik* (1495) i *Evandjelje* (druga pol. 1495. i poč. 1496), od kojega nije sačuvan ni jedan primjerak, ali je njegovo štampanje potvrđeno rukopisnim prijepisom prezbitera Vuka u sremskom selu Buđovanci (prepisivao od 28. V. do 14. VIII. 1548). Po ljepoti ukrasa i znakova: ilustracija, zastavica, vinjeta, inicijala, početnih slova, početnih poglavlja, dopunskih znakova i po bogatom crno-crvenom slogu Crnojevićeva su izdanja raskošna tiskarska djela i po njima Crnojevićeva tiskara zauzima visoko mjesto u povijesti »crne umjetnosti«. Crnojevićeva slova su poslužila kao predložak drugoj mileševskoj tiskari (1557) i Šafaříku za slova kojima je Haas u Pragu tiskao njegova ćirilska izdanja.

Crnojevićev *Psaltir s posljedovanjem* sadrži u prvome dijelu potpuni Psaltir (151 psalam), a u drugome Mojsijeve pjesme (devet starozavjetnih pjesama po tipu tzv. »kanona«), »tropare po neporočnahъ« i dr., akatist Bogorodice na večernji pете nedjelje posta, službu s akatistom Jovana Preteče, »paraklis« (molebstvije) Bogorodici, paraklis sv. Nikoli, »posljedovanije vkušenija« bogojavljenke svete vode mjesto pričesti, »posljedovanije k sv. pričesti«, »posljedovanije sv. kupine«, koja se pjeva svake subote, pashaliju s lunovnikom prema preradi Đurđa Crnojevića, crkveni kalendar septembarske godine s troparima na praznične dane, kalendar velikoposnog i uskršnjeg kruga, časoslov po ustavu Save Jeruzalemskoga, »slovo učitelju na Pashu« Ivana Zlatoustoga i pogovor u dva dijela na posljednje tri stranice. Prvi dio pogovora sastavio je Đurđe Crnojević, a drugi jeromonah Makarije »ot Černije Gori«, koji se brinuo o štampanju Crnojevićevih izdanja. Jedino se u tome pogovoru spominje Cetinje kao mjesto štampanja: ... *M(ě)s(e)ca sektemvria, 22, d(a)nb . na Cetinju.*

Originalni primjerci danas su rijetkost. Faksimil je priređen po Kopitarovu koji se čuva u Narodnoj in univ. knjiž. u Ljubljani i po primjerku Narodne bibl. Srbije u Beogradu.

*Oko provjeravanja sofijskih primjeraka pomogao mi je Božidar Rajkov, viši naučni suradnik Narodne biblioteke »Kiril i Metodij«, kojemu zahvaljujem na pomoći.

Po želji izdavača, prof. Vladimir Mošin, svakako najbolji poznavalac ćirilске knjige (osobito rukopisne), u devedesetoj se godini života prihvatio da napiše dodatak uz faksimil *Psaltira* kao zasebnu knjižicu (*O Psaltiru Crnojevića. Dodatak uz reprint Psaltira s Posljedovanjem 1494*, Cetinje 1986, 20 str. + 4 str. priloga. Tekst je objavljen na hrvatskom ili srpskom i engleskom jeziku). Uz spomenute primjerke u Ljubljani i Beogradu, Mošin navodi treći u Muzeju srpske Patrijaršije u Beogradu; četvrti (veoma oštećen) u mnogorskom manastiru Pivi i potom ruske primjerke opisane kod Karatajeva u »Opisaniju ...«: u Lenjingradu u GPB i u Moskvi, te srpskome manastiru Krušedolu na Fruškoj gori. U literaturi se, međutim, spominju i drugi primjerci. M. Bošnjak (*Slavenska inkunabulistica*, Zagreb 1970, 168) spominje još primjerke u Dečanima, Čajniču (pravoslavna općina), u Sofiji tri primjerka, u Cambridge Massachusetts (privatna zbirka) i u Zagrebu u Povijesnome muzeju Hrvatske. Sovjetski sastavljači metodoloških uputa za svodni katalog starih štampanih glagoljskih i ćirilskih knjiga (*V pomoščь sostaviteljam svodnogo kataloga staropečatnyh izdanij kirillovskogo i glagoličeskogo šriftov*. Metodičeskie ukazanija, vypusk I, GBL, Moskva 1976, 33) navode još tri primjerka u manastiru Hilandar na Atosu. Katarina Mano-Zisi (*Srpske inkunabule iz beogradskih zbirki*. Arheografski prilozi 1, Beograd 1979, 195-196) navodi dva primjerka i dva lista u Beogradu.

Danas se, dakle, zna za više originalnih primjeraka Crnojevićeva *Psaltira s posljedovanjem* nego što je navedeno uz njegovo faksimilirano izdanje, pa je vrijedno da se njima dopune podaci izneseni uz faksimil. U dopunama se oslanjamo na spomenute i druge opise, koji se zasnivaju na viđenju konkretnih primjeraka. U moskovskom popisu iz 1976. (metodološkim uputama) navedena su dva primjerka u Lenjingradu u GPB (sign. 1.5.2a i 1.5.2b) i tri primjerka u Moskvi u GBL (sign. №2716, №4449, №5154). Bošnjakov podatak o tri sofijska primjerka potvrđuje najnoviji opis Petra Atanasova i Lidije Dragolove (*Slavjanske kirillovske inkunabuly i paleotipy v knigohraniliščah Bolgarii*. V pomoščь sostaviteljam svodnogo kataloga staropečatnyh izdanij kirillovskogo i glagoličeskogo šriftov, Vypusk 6, Moskva 1981, 13-14). Jedan je u Narodnoj bibl. »Kiril i Metodij« (sign. P II 495.1), drugi u Crkvenom historijsko-arheološkom muzeju (sign. ЦМ № 8) i treći u Naučnom arhivu BAN (bez signature).* Iz njihova opisa saznajemo da je u primj. Nar. bibl. »Kiril i Metodij« pri restauraciji uveza dodano na početku sedamnaest stranica rukom pisanoga teksta koji u originalu nedostaje. Za dečanski smo primjerak saznali, zahvaljujući ljubeznosti visokoprepodobnoga oca Justina Tasića, starješine ondješnjega manastira, da više nije ondje. Katarina Mano-Zisi u spomenutoj radnji potanko opisuje beogradske primjerke. Primjerak Nar. bibl. Srbije (sign. И41) potpun je, uvezan u kožu s tragovima pozlate iz kraja 17. i poč. 18. st. U NBS dospio je 1954. iz Zavoda za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture NR Srbije. U istoj se biblioteci čuvaju još dva lista: posljednji list knjige (sign. И45), kupljen 1956. i prvi list (sign. И68), koji je poklonio prof. Dušan Glumac u povodu otvaranja nove zgrade NBS 6. travnja 1973. U Univerzitetškoj biblioteci u Beogradu (sign. R 3000) čuva se nepotpun primjerak (290 1) u kožnome uvezu; kupljen 1953. g.

Primjerak u Muzeju srpske pravoslavne crkve (sign. zb. R.G. 308) nije potpun (328 l) i potječe iz ostavštine Radoslava Grujića. Zagrebački primjerak u Povijesnome muzeju Hrvatske (inv. br. MSH – 1664) nije potpun (samo 120 l od ukupno 348). Bio je vlasništvo Učiteljske škole u Karlovcu. U Povijesnome muzeju Hrvatske čuva se još primjerak Crnojevićeva Osmoglasnika prvoglasnika (inv. br. MSH – 1663), kupljen iz knjižnice Dušana Popovića, advokata i poznatog političara u Hrvatskoj i fragm. od 13 listova, koji je nekoć bio u Pakri (v. R. Kusturica, *Zbirka srpskih knjiga od XV do sredine XIX stoljeća*. Povijesni muzej Hrvatske. Odjel Srba u Hrvatskoj. Katalog muzejskih zbirki VIII, Zagreb 1972, 11-12).

Faksimil *Psaltira s posljedovanjem* brižljivo je ođštampan u Tiskarni Ljudske pravice u Ljubljani i u mnogome se približuje originalnomu predlošku. U papiru se ipak nije uspio posve približiti originalu. Originalni primjerci ođštampani su na bijelome papiru s vodenim znacima (za primj. u NBS u Beogradu, po kojemu je faksimil rađen, Mošin je utvrdio uglavnom dva znaka s njihovim identičnim varijantama: 1) vaga u krugu sa zvijezdom gore i ravnim pladnjevima i kontramarkom – križ na piramidi i 2) kula sa šestolatičnim cvijetom odozgo i s kontramarkom – križ na piramidi, i s varijantom kontramarke – trolist na piramidi). U faksimilu je papir žučkast i bez vodenih znakova. Razumljivo je da bi bilo veoma zahtjevno tražiti da se za faksimil izrađuje papir s adekvatnim vodenim znacima, ali bi se bojom mogao više približiti originalu, kad bi se upotrijebio bijeli papir. Papirolozi svjetuju da se za pretiske inkunabula upotrebljava bijeli papir, a ne žučkasti, kako se u nas uvriježilo da bi se, valjda, postigao utisak (požutjelosti od) starine. Međutim boja je originalnih primjeraka i nakon pet stoljeća u osnovi ostala bijela.

Psaltir s posljedovanjem drugo je djelo cetinjske tiskare koje je ponovno izdano. Prvo je izdan (1973) pretisak *Osmoglasnika petoglasnika* u 300 primjeraka. Njime je Arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve obilježio 480. obljetnicu rada Crnojevićeve tiskare. Faksimilom *Psaltira* (pred izlaskom je još jedan faksimil) Crna Gora ide ususret 500. obljetnici svoje tiskare (1994). Crnojevićeva izdanja, zajedno s nešto starijima Š. Fiola, jedine su ćirilske inkunabule (Fiolove saćuvane primjerke temeljito je opisao ugledni sovjetski inkunabulist E. I. Nemirovski, v. rec. Slovo 30, 140-142). Ponovnim izdanjima Crna Gora podiže najljepši spomenik svojoj tiskari.

Anica Nazor